

UDK 681.81(474.5)(091)
Po-254

Monografijos leidybą parėmė: Kultūros rėmimo fondas, Kultūros paveldo departamentas prie LR Kultūros ministerijos. Dalis monografijoje skelbiamų tyrimų atlikta podoktorantūros stažuotėje 2009–2011 m. pagal Europos Sąjungos struktūrinių fondų Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksnių programos, Mokslininkų ir kitų tyrėjų mobilumo ir studentų mokslinių darbų skatinimo priemonės (VP1-3.1-ŠMM-01) įgyvendinamą projektą „Podoktorantūros (post doc) stažuočių įgyvendinimas Lietuvoje“.

Monografiją recenzavo:

Prof. dr. (hp) Aleksandra Aleksandravičiūtė

Dr. Liudas Jovaiša

Redaktorės: Rima Povilionienė, Ilona Čiužauskaitė
Dailininkas, maketuotojas Alfredas Simonavičius

Monografijoje publikuojamos Antano Ivinskio, Alvio Melbardžio, Aloyzo Petrašiūno, Martino Rosto, Alfredo Simonavičiaus, Povilo Šverebo, Vilniaus dailės akademijos bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyriaus, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus, Kultūros paveldo centro archyvo, asmeninio archyvo nuotraukos, iliustracijos iš: Renkewitz & Janca, 1984; Renkewitz et al., 2008; *The Nordic-Baltic Organ Book*, 2003; www.bildarchiv-ostpreussen.de, Zgliński, 2012.

Viršelyje: vargonų prospekto eskizas, XVIII a. II p. (VDA bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyrius, inv. Nr. 3344).

ISBN 978-609-95485-0-0

© Girėnas Povilionis, 2013

© Vargonų paveldo centras, 2013

TURINYS

Pratarmė | 5

Pirmas skyrius

VILNIAUS VĒLYVOJO BAROKO VARGONDIRBYSTĖS MOKYKLA:
IŠTAKOS, FORMAVIMASIS, SKLAIDA

Vargonai Lietuvoje iki XVIII a. vidurio: atvežtinės tradicijos | 14

Vargonai Lietuvoje nuo XVIII a. vidurio: Vilniaus mokyklos įsitvirtinimas | 24

Vilniaus vargondirbystės mokyklos atstovai | 29

Gerhardtas Arendtas Zelle ir jo aplinka | 29

Joachimas Friedrichas Scheelis ir jo aplinka | 35

Nicolausas Jantzonas ir jo aplinka | 37

Kiti vargonų meistrai | 57

Vilniaus mokyklai nepriskirtini vargonų meistrai | 62

Vargonų meistrai iš Karaliaučiaus | 63

Vargonų meistrai iš Kuršo ir Rytprūsių | 66

Antras skyrius

VILNIAUS MOKYKLOS VARGONŲ PROSPEKTAI:
IŠTAKOS IR TIPOLOGIJA

Hamburgo, Gdansko ir Karaliaučiaus vargonų prospektai | 76

Tipinis Vilniaus mokyklos vargonų prospektas | 93

Nicolauso Jantzono vargonų prospektai: ištakos ir analogai | 102

Vilniaus mokyklos vargonų prospektų klasifikacija | 107

Reprezentacinis Vilniaus mokyklos vargonų prospekto tipas ir jo variantai | 116

Kiti Vilniaus mokyklos meistrų vėlyvojo baroko vargonų prospektų modeliai | 124

Klasicistiniai Vilniaus mokyklos vargonų prospektai | 128

XVIII a. Vilniaus meistrų vargonų prospektų eskizai | 133

Eskizai Nr. 18 ir 21 | 144

Eskizas Nr. 11 | 146

Eskizai Nr. 7, 13, 16, 23 ir 25 | 147

Eskizas Nr. 9 | 151

Eskizas Nr. 6 | 152

Trečias skyrius

VILNIAUS MOKYKLOS VARGONŲ PUOŠYBA

Tipologiniai vargonų dekoravimo aspektai | 154

Barokinė ir rokokinė vargonų prospektų puošyba (XVIII a. 7–8 deš.) | 158

Pereinamojo laikotarpio rokokinė vargonų prospektų puošyba
(XVIII a. 9 deš.–XIX a. pr.) | 163

Klasicistinė vargonų prospektų puošyba (XVIII a. 9 deš.–XIX a. I p.) | 166

Ketvirtas skyrius

VILNIAUS MOKYKLOS VARGONAI:

INSTRUMENTO SAVITUMO ASPEKTAI

Vargonų instrumentas kaip tyrimų objektas | 170

Vilniaus mokyklos vargonų dispozicijų ypatumai | 172

    Reprezentacinės dviejų manualų vargonų dispozicijos | 177

    Reprezentacinės vieno manualo vargonų dispozicijos | 181

    Lietuvos barokinių vargonų klaviatūrų diapazono pokyčiai | 187

Vilniaus mokyklos vargonų registrų ypatumai | 188

    Registras *Jula* | 188

    Registras *Unda maris* | 190

    Registras *Flet travers* | 191

    Registras *Sedecima* | 192

    Registras *Salcinal* | 194

    Registrai *Trompete* ir *Vox humana* | 195

Papildomi vargonų įrenginiai | 197

    Varpelių karilionas | 199

    Akustinis būgnas | 199

    Žvaigždiniai varpeliai | 203

Lietuvos vargonų registrų ir įrenginių pavadinimai

ir jų analogai kitomis kalbomis (lentelė) | 204

Penktas skyrius

VILNIAUS MOKYKLOS VARGONŲ

PROSPEKTŲ REKONSTRUKCIJOS

Lietuvos barokinių vargonų autorystės problema | 208

Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios vargonų prospektas:

Vilniaus mokyklos pirmavaizdis | 212

    Autentiško prospekto rekonstrukcija | 212

    Vargonų datavimo ir autorystės diskusijos | 214

    Prospekto drožyba | 216

    Vargonų dispozicijos aspektai | 219

Vilniaus arkikatedros vargonų perstatymai | 221

    Pirmasis vargonų padidinimas 1857 m. | 223

    Antrasis vargonų padidinimas 1888–1889 m. | 224

    Autentiško prospekto ir dispozicijos rekonstrukcija | 225

Bibliografija | 231

Santrumpos ir archyviniai šaltiniai | 239

Asmenvardžių rodyklė | 250

Vietovardžių rodyklė | 254

Summary | 260

Iliustracijos | 265